

Житловий будинок Харчоторгу на вулиці О.Гончара, 55 у Києві - маловідома пам'ятка доби радянського ретроспективізму

Мокроусова О.Г.

Київський науково-методичний центр по охороні, реставрації
та використанню пам'яток історії, культури і заповідний територій, м.Київ

Скібіцька Т.В.

Національний заповідник «Софія Київська», м.Київ

Стаття присвячена маловідомій пам'ятці архітектури та містобудування доби радянського ретроспективізму 1930-х рр., яка належить до маловивченої творчості архітектора Г.Благодатного. У розвідці історія будинку розглядається в широкому контексті розвитку забудови та архітектури Києва. Дослідження побудоване на архівних джерелах, які вперше вводяться в науковий обіг.

У фондах Національного заповідника «Софія Київська» серед унікальної колекції архітектурних креслень 1920–1940-х рр. зберігаються проектні матеріали 1939 р. житлового будинку на вул.О.Гончара,55, розроблені в інституті «Київміськпроект» архітектором Григорієм Благодатним [1]. Ескізи перспективи (рисунок 1) та головного фасаду будинку (рисунок 2) виконані аквареллю на великих листах картону і належать до цікавих зразків архітектурної графіки другої чверті ХХ ст., яка майже не представлена в архівах міста Києва. На протипагу багатьом архівним документам з довоєнного будівництва, де переважно зберігаються фотографії проектів або креслення-синьки чи кальки, фондова колекція Національного заповідника «Софія Київська»

містить близько 4,5 тис. один. зберігання оригінальних зразків авторських креслень та обмірів об'єктів культурної спадщини, серед яких багато саме кольорових креслень. Нині вони набули особливої цінності, оскільки фіксують втрачені будівлі або ж представляють нереалізовані проекти передвоєнної доби. І навіть у вивченні історії існуючих будинків, що мають статус пам'яток архітектури, і проектні матеріали з будівництва яких збереглися в архівах, саме авторська акварельна графіка найповніше розкриває задум архітектора та художній образ будівлі.

Рисунок 1. Ескізний проект будинку Харчоторгу. Перспектива.
Акварельне креслення. 1939 р. Архітектор Г.Благодатний.
Публікується вперше

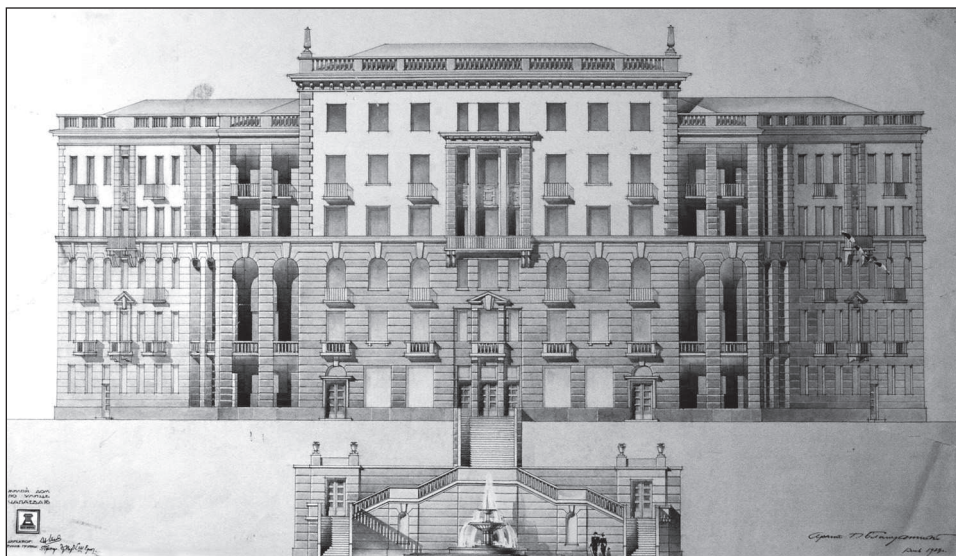

Рисунок 2. Ескізний проект будинку Харчоторгу.
Головний фасад. Акварельне креслення. 1939 р. Архітектор Г.Благодатний.
Публікується вперше

До групи таких будинків належить і досліджуваний у даній статті об'єкт культурної спадщини. Історія його будівництва докладно простежується за матеріалами фонду техніко-експертної ради Київського міськвиконкому з міського архіву м.Києва. Але ця житлова будівля у самому центрі Києва, як і творчість її автора, досі залишається не достатньо вивченою у спеціальній літературі київською пам'яткою довоєнної епохи. Представлені у статті матеріали дозволяють розкрити деякі маловідомі факти київської архітектури радянського періоду та біографії митця. Для кращого розуміння ролі будинку в архітектурі та забудові Києва його спорудження подається у даній статті у контексті історії розпланування та забудови місцевості та ширше – архітектури Києва 1920-30-х рр.

Будинок на вул.О.Гончара,55 – один з небагатьох відомих у київському доробку архітектора Благодатного – цікавий насамперед як майстерний приклад контекстного підходу в постановці масивного висотного акценту в щільній забудові другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Він розташований на перехресті вулиць, на високому схилі, що піднімається від траси вулиці О.Гончара (Мало-Володимирська). Головним фасадом будинок звернений на паралельну вулицю Чапаєва (Святославська), двором – до вулиці О.Гончара; сама споруда стоїть в глибині садиби по О.Гончара і безпосередньо з вулиці не помітна. Оскільки під час спорудження будинок проектувався як містобудівний акцент саме в забудові вулиці Чапаєва, за первинною нумерацією він мав №16 по цій вулиці.

Вулиця Олеса Гончара проходить південно-західним схилом Старо-Київського плато, маючи значний ухил у бік заплави річки Либіді. Виникла у 1830-х рр. (вперше згадується у 1834–1836 рр.) під назвою Малої Володимирської (або Мало-Володимирської). Більшу частину її траси прокладено через яр, що був місцем звалища побутових відходів, що спричинило виняткову повільність забудови вулиці – до кінця ХІХ ст. Вперше вулиця зображена на плані Києва 1855 р., коли тут був здійснений поділ на ділянки під забудову. Земля, в основному, надавалась міською владою мешканцям садиб, що відійшли під спорудження будинку Присутственних місць на Софійській площі та печерських фортифікаційних будівель. Довгий час впорядкування вулиці залишалося вкрай незадовільним і домовласники неодноразово скаржилися на це до Київської міської управи. Лише 1875 р. було проведено нівеліровка Мало-Володимирської вулиці, разом з Афанасіївською (І.Франка) та Кадетським провулком (сучасна Гоголівська).

Вулиця Чапаєва (первісно Святославська), на відміну від Мало-Володимирської, є досить новим утворенням у планувальній мережі Києва [2]. Вона з'явилася лише в кінці 1890-х рр. на місці засипаного Святославського (Афанасіївського) яру, в стародавній балці, яка належала до системи річки Либідь. Справи з її прокладення були розпочаті Київською міською управою у 1896 р.[3], і вже 1898 р. вулицю нанесли на план міста під назвою Святославська, за іменем київського князя [4]. Нова траса призначалася для врегулювання стічних вод та оздоровлення місцевості на перепаді рельєфу Старокиївського плато, між вулицями Ярославів Вал та Фундуклеївською (Б.Хмельницького).

Проте, головну свою функцію оздоровлення місцевості вулиця Святославська не виконала. Мешканці постійно направляли скарги на антисанітарний стан Афанасіївського яру, який не покращився після появи вулиці, а навпаки, робив непридатним для мешкання новоутворені садиби. Питання про впорядкування і благоустрій кінцевих садиб вулиці Святославської та прилеглої до них міської «пустопорожньої» землі неодноразово порушувалось місцевою владою у 1900-1910-х рр. Вирішення питання з влаштування скверу перед будинком Російського технічного товариства (О.Гончара,55-б) тривало до 1916 р. [5].

Комплекс забудови вулиці Чапаєва був утворений в короткий період десятиліття перед І світовою війною, що обумовило його композиційну та стилістичну єдність. Його сформували 4-5-поверхові прибуткові будинки зі щільним приляганням один до одного, виконані у формах історизму та модерну. Особливістю садиб правої сторони вулиці, розпланованих впритул до схилів пагорбу, є невеликі, затіснені дворові території, видовжені

вглиб кварталу. Частина траси із залишками Святославського яру поблизу вулиці М.Коцюбинського (Тимофіївської) та О. Гончара залишалася вільною від забудови.

Другою особливістю парцеляції садіб між вулицями О.Гончара та Чапаєва стало їх первісне наскрізне розташування. На початку ХХ ст. видовжені вузькі садиби були поділені межами в глибині кварталу, відійшовши двом власникам. Так були поділені, зокрема, садиби по Чапаєва,14-О.Гончара,53 і по Чапаєва,16-О.Гончара,55. Досліджуваний будинок зайняв територію двох дореволюційних садіб з боку вул. О.Гончара,55 і частково №53. Садиба №55 (до перенумерації 1898 р. – №53) належала родині купців Бродських. У 1900 р. її частина відійшла під прокладку вулиці Святославської (рисунок 3). На початку 1900-х рр. в садибі містилися двоповерховий будинок змішаної конструкції по вулиці О.Гончара, 3-поверховий кам'яний флігель, кілька дерев'яних флігелів та сарай [6]. Отже, забудова ділянки була досить насиченою, але малоповерховою і відповідно приносила малий прибуток; частина споруд здавалась в оренду місту під розташування ротного двору.

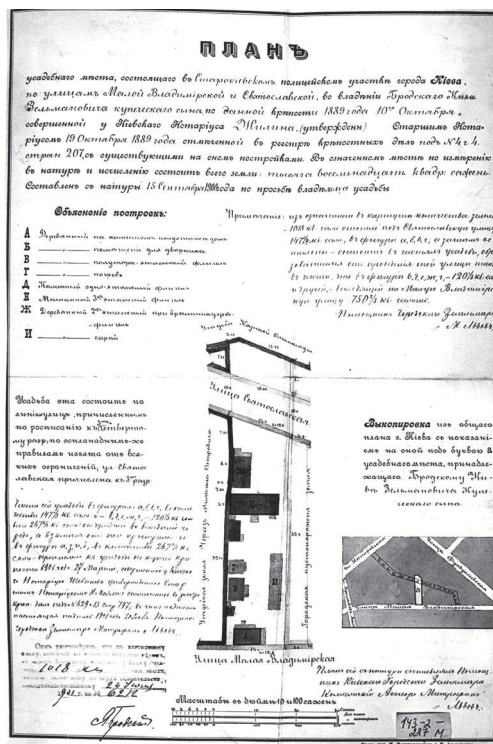

Рисунок 3. План садиби №55 по вул.О.Гончара. 1900 р. Публікується вперше

На противагу цій забудові, стан сусідньої ділянки № 53 більш відповідав економічним вимогам часу і загальним архітектурним тенденціям. 1890 р. власником садиби став дворянин, статський радник М.П.Черкез, який впродовж 1890-х рр. фактично повністю оновив її забудову. У 1894 р. йому були видані дозволи на спорудження двох флігелів - 3- та 2-поверхових, які проектував архітектор М.Гарденіна [7]. 1895 р. М.Черкез замовив цивільному інженеру К.Іванову проекти 4-поверхового будинку та ще одного 3-поверхового флігеля [8]. Завдяки такому будівництву цінність міської садиби значно підвищилася і Черкези змогли продати її з великим прибутком. Нові домовласники, які почали змінюватися з 1900 р., не вносили у забудову садиби суттєвих змін. На детальному фіксаційному топоплані Києва 1923-1925 рр. (рисунок 4) з боку вулиці Чапаєва останнім у забудові позначений будинок №14, зведений у 1914-15 рр. в садибі О.В.Бокій в стилістиці неокласицизму. Територія між садибою №14 та наріжним будинком Вищих жіночих курсів (О.Гончара,55-а), маючи складний підйом рельєфу, залишалась незайманою.

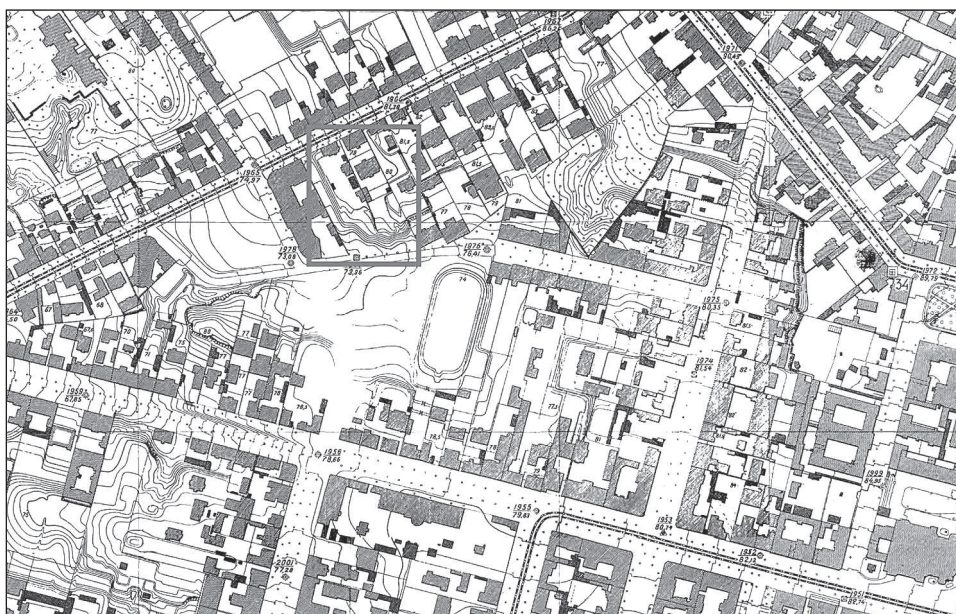

Рисунок 4. Викопіювання садиб по вул.О.Гончара,53,55 з топоплану 1925 р.
Публікується вперше

Наприкінці 1910-х рр. будівництво в Києві на деякий час призупинилося, що було зумовлено війнами, революціями, зміною пріоритетів у господарстві тощо. Але у загальній програмі розвитку народного господарства України на межі 1920-30-х рр. житлове будівництво вже займало значне

місце. Незважаючи на недоліки (швидкі темпи, недбалість виконання робіт, нестача матеріалів тощо), нові споруди допомагали вирішувати гостру житлову проблему. Особливо поширеним у цей період були так звані будинки спеціалістів, які здебільшого зводилися кооперативним способом. У 1932 р. вийшла постанова Ради Народних комісарів про будівництво таких будинків по всій країні. В Києві у дворічний термін мали з'явитися три будівлі, про що того ж року вийшла і постанова Президії Київської міської ради. У створене в місті Бюро з будівництва будинків фахівців при Міськкомгоспі увійшли архітектори Риков, Гінзбург, Цельтнер та інші [9]. Серед житлових споруд цього періоду в Києві виділяються декілька будинків лікарів, що були зведені за проектами П.Ф. Альошина. З'явилися також будинки архітекторів, артистів, науковців різних галузей, робітників бюрократичного апарату різних відомств тощо. Окрім установ, житло зводили і великі промислові підприємства, такі як заводи «Більшовик», «Ленінська кузня», «Червоний екскаватор», «Трансигнал», Червонопрапорний завод («Арсенал») тощо.

Економічно складний післяреволюційний період водночас позначився пошуками нових архітектурних форм, які в основних рисах відображали загальносвітові процеси стилеутворення. Формування нової архітектури проходило на тлі двох стильових напрямків – конструктивізму (на вітчизняних теренах термін з'явився у 1920-22 рр.), який декларував нові, функціонально-раціоналістичні об'ємно-просторові структури, та нового ретроспективізму Ар деко (у вітчизняному мистецтвознавстві в подальшому отримав назву «радянський ретроспективізм») з інтерпретацією переважно формально-композиційних прийомів класицизму і модерну. Авангардний конструктивізм привів з часом його adeptів до спрощеного, соціального орієнтованого функціоналізму, що також невдовзі зазнав гострої критики радянської влади, яка відкинула формалізм у мистецтві, повернувшись до класичних традицій. Отже, лаконічні і в той же час масштабні форми класицизму найбільш точно відповідали ідеологічним установкам держави і давали змогу унаочнити незмінність нового суспільного устрою. Вторинний за своєю природою, цей напрямок мав, однак, міцні реалістичні корені і нині знайшов високу оцінку.

Значним стимулом розвитку київського будівництва після 1934 р. стало переведення столиці УРСР з Харкова до Києва. На цей час (за даними 1933 р.) 55% території міста були ще вільними від забудови. Цю територію складали двори, городи, сади, парки та пустирі. Таким чином, Київ мав значні земельні ресурси для нового будівництва, тому розвивався екстенсивно. Враховуючи особливості забудови міста, житлове будівництво у 1930-х рр. планували розвивати у двох напрямках – забудовувати багатопверховими житловим комбінатами з розвинутим суспільним сектором

малозаселені райони околиць та будувати в центрі на невеликих ділянках пустирів або старих будівель. В останньому випадку основним типом мав стати окремих будинок зі спільною столовою-клубом та пральнею. Цей тип житла став характерним саме для відомчого будівництва і переважав в центральних районах Києва. Вільні від забудови кращі території центральної частини (Липки, Печерськ) були забудовані у першу чергу, починаючи з 1934 р. Тут оселився апарат управління республікою.

Але поза увагою забудовників не залишилися і вулиці, що прилягали до центру. У розглянутій нами місцевості ще 1931 р. розпочалося будівництво будинку письменників на розі вулиць Б.Хмельницького та М.Коцюбинського,68/2 (відомий як РОЛІТ), яке велося у два етапи і остаточно завершилося у 1939 р. (архітектори В.Кричевський, П. Костирко, Н.Сдобнєв). Напроти нього, на вул. Б.Хмельницького, 66 споруджений будинок політкаторжан (1936), по вул.Б.Хмельницького,38 – 5-поверховий житловий будинок для робітників Наркомрадгоспів (1934-1936, архітектор В.Онащенко). На розі вулиць Пирогова та Б.Хмельницького, 2/37 постав 7-поверховий монументальний будинок співробітників Наркомгоспу УРСР (1934-1936, архітектор Г.Шлаканьов), що створив цілісну систему забудови невеликої вулички Пирогова і ввів новий масштаб у забудову кварталу. Іншим прикладом є будинок співробітників АН УРСР на вул.М.Коцюбинського,9 (1936-1937, А.Недопака).

За способом розміщення у забудові житлові будівлі 1930-х рр., як і їх попередники, прибуткові будинки, використовували різноманітні композиційні схеми відповідно до умов конкретної ділянки – найчастіше фронтальні та наріжні. Застосовувалися новітній прийом розвитку об'єму в глиб садиби, під кутом близько 45 градусів до лінії вулиці (вул. Артема,46), вільне дворове розташування у другому ряду забудови (вул. Костьольна,15). Часто житлові будинки утворювали великі багатосекційні комплекси, звернені на кілька вулиць (займали, як правило, територію кількох дореволюційних садиб). Своєрідне розташування досліджуваного будинку в глибині садиби по вул.О.Гончара передбачало головну точку сприйняття його монументального виразного об'єму з вулиці Чапаєва. Але через незавершеність оформлення схилу та вузькість вулиці ця мета в решті решт не була досягнута.

Довоєнне будівництво здійснювалося в основному за проектами зодчих старшого покоління: П.Альошина, О.Бекетова, О.Вербицького, В.Рикова, В.Осьмака, М.Шехоніна, активно працювали також молоді талановиті автори – І.Каракіс, В.Онащенко, П.Савич, С.Григор'єв, П.Юрченко, М.Холостенко, М.Гречина, Д.Дяченко, Н.Манучарова, О.Тацій, В.Заболотний та інші. Характерно, що у 1930-х рр. мова вже не йшла про

великі обсяги проектування для одного архітектора – епоха А.Краусса та В.Ніколаєва минула. Більшість із названих вище архітекторів побудували в цей для Києва хіба що декілька відомих сьогодні об'єктів. Деякі з цих імен відомі сьогодні багатьом, інші - лише вузькому колу спеціалістів, але їхній спільний доробок значно змінив вигляд дореволюційного Києва. Щоправда, багато будинків й досі залишаються неатрибутованими, що пов'язано з обмеженою кількістю архівних матеріалів, які збереглися. Тим важливішими є архівні пошуки та атрибуція споруд довоєнного періоду.

Проектна діяльність Григорія Арнольдовича Благодатного (15.03.1910, Одеса – 20.12.1979, Донецьк) в Києві тривала з 1933 по 1946 рр. і припала на суперечливий період формотворення вітчизняної архітектури в контексті розвитку загальноєвропейських стилів за умов жорсткої ідеологізації та контролю творчого процесу радянським тоталітарним режимом.

Після закінчення Одеського інституту цивільного та комунального будівництва, з 1933 р. він працював у Києві. Відомо, що у передвоєнний період за його проектом в Києві був зведений також житловий будинок артистів на розі вулиць Б.Хмельницького та Пушкінської (№20 по вул.Пушкінській, 1936-1939 рр., у співавторстві з О.Лінецьким, Я.Штейнбергом, О. Смиком, С. Борзиловичем). З 1947 р. працював у Донецьку, де виконав проекти індустріального технікуму (1949 р.) та будинку міськради (1965 р.) [10].

Досліджуваний житловий будинок по вул.О.Гончара,55 належить до кола таких будівель, які відповідали економічним і будівельним нормам передвоєнних років та відображали основні архітектурні тенденції цього часу. Проект цього 6-поверхового будинку був виконаний архітектором Г.А.Благодатним у 1939 р. в інституті Київпроект, в майстерні відомого майстра Миколи Олексійовича Шехоніна (1883-1972), чий підпис як керівника проекту стоїть на кресленнях. Нехарактерним став той факт, що будівництво велося у два етапи, які належали до різних періодів в архітектурі Києва: першу чергу закінчили у 1939-41 рр., другу – лише 1953 р. [11].

Перед початком проектування був складений генплан ділянки (1939 р.) (рисунок 5). Будинок, як вже згадувалося вище, був розпланований на території двох садиб №55, 53 по вулиці О.Гончара (на той час – Чкалова, перейменування відбулося у 1938 р.). На генплані позначені споруди, які на той час існували. Ще до 1969 р. в садибі №55 з боку вулиці Чкалова зберігався дореволюційний 2-поверховий дерев'яний, обкладений цеглою будинок. Як аварійний він був намічений до знесення [12].

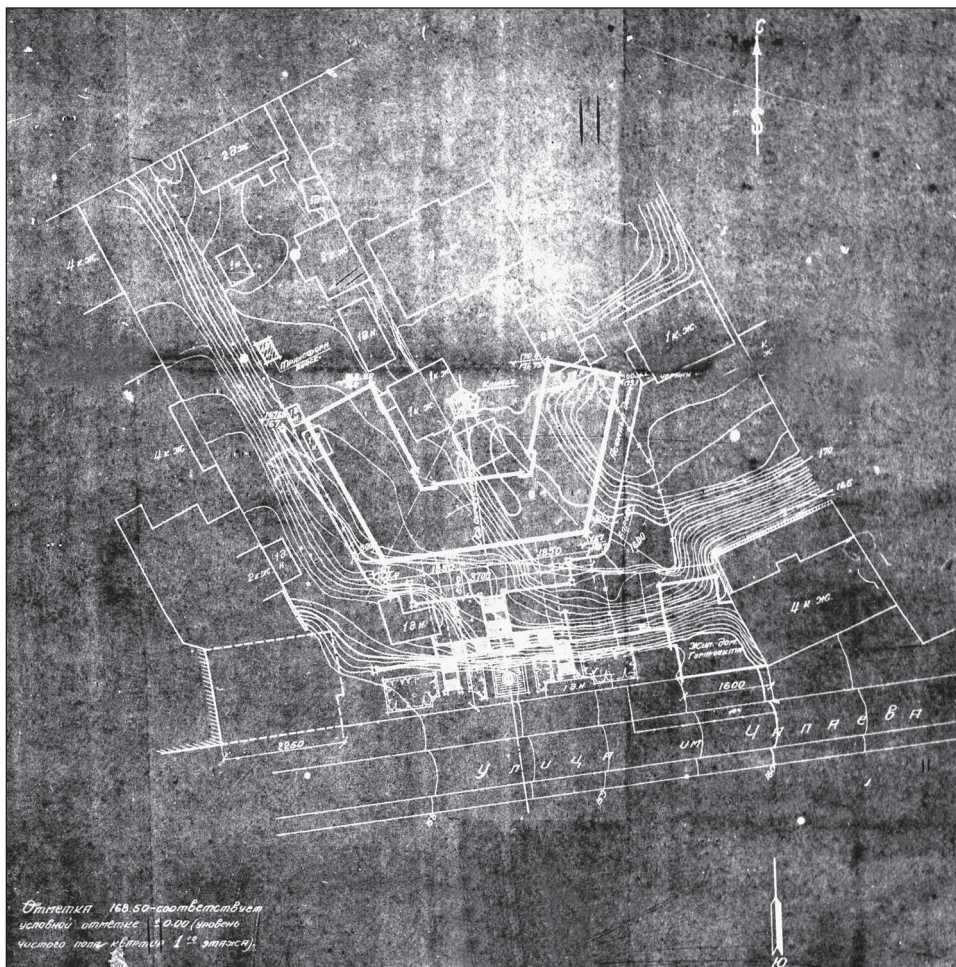

Рисунок 5. Позначення будинку Харчоторгу на генеральному плані садиби. 1939 р. Публікується вперше

Також на цьому генеральному плані як новий виділений будинок №16 по червоній лінії вулиці Чапаєва. Він був споруджений як житловий для колективу співробітників інституту Київгорпроект за проектом цього ж інституту [13] (самі проектні креслення будинку в архівах Києва не виявлені). Цей п'ятиповерховий будинок розташований на ділянці з підйомом рельєфу вглиб, що обумовило різноповерхові фасади та відсутність дворової території. Декор на фасадах відсутній, окрім арочного завершення входу із замковим каменем та часткового рустування стіни на рівні I поверху. Своїм простим архітектурним рішенням він кардинально відрізняється від сусіднього житлового будинку Харчоторгу, який замислювався як містобудівний акцент в оточуючій забудові.

Комісія у складі професорів О.В.Кобелева*, М.О.Даміловського та Ф.В.Кюнцеля, що розглядала ескізний проект, визнала вірним розміщення будинку з відступами від сусідніх будівель та на 28,5 м від червоної лінії вулиці. Воно не загрожувало стійкості будівлі та забезпечувало влаштування схилу *«без необхідности возведення искусственных подпорных стен»* [14]. Відмічалось, що подібне розташування викликано геологічними особливостями ділянки, яка розташована на правому схилі давньої балки в системі р.Либідь: *«на территории участка наблюдаются следы древнего размыва, что сказывается в значительной мощности делювия, состоящего из переложенных четвертных пород: лессовидные суглинки, моренные суглинки, моренные пески, супеси, бурые глины, пестрые глины»* [15]. Спеціалісти відмітили також нестабільність в умовах залягання ґрунтів, їх неоднорідність та перезволоженість. Проте, ці особливості не завадили застосовувати звичайні фундаменти за умови навантаження на ґрунт 2,5 кг на 1 см². Для цього на будівельному майданчику, намітили виконати 22 бурові свердловини під фундамент глибиною від 7 до 15 м. Окрім того, вкрай важливим визнали влаштування відмостки поблизу будівлі та захист фундаменту від потрапляння ґрунтових вод.

Центральний 6-поверховий корпус будинку був поставлений паралельно Святославській (перейменованя вулиці на Чапаєва відбулося 1938 р., але в документах по будівництву використана ще стара назва), а до нього під кутом 112 градусів по вісі захід-схід сходилися два 5-поверхові крила. Короткий дворовий фасад був звернений на північ. Цікаво, що у висновку на ескізний проект було рекомендовано розмістити центральну частину будинку увігнуто до лінії вулиці Святославської, але пропозиція здійснена не була. Такий містобудівний підхід часто зустрічається на вулицях Києва, але більше підходить для наріжних ділянок. І частіше застосовувався в архітектурі конструктивізму та постконструктивізму 1920-початку 1930-х рр.

Ескізи та робочі проектні креслення житлового будинку Харчоторгу (масштабні синьки) зберігаються в Державному архіві міста Києва [16]. До складу проекту увійшли генеральний план садиби (рисунок 5), головний і дворовий фасади (рисунок 6, 7), розрізи, плани поверхів та покрівлі. Технічний проект, датований 31 липня 1939 р. (І черга), майже не відрізняється від ескізного. Запроектований фасад вирізняється досконалістю пропорційних співвідношень, строгою композиційною логікою, чистотою неокласичної стилізації. Його симетрична тридільна композиція обумовлювалася самою формою плану, підкресленою також підвищеннями центрального об'єму та розташованими по центру розпашними парадними сходами з фонтаном (не здійснені) на перепаді рельєфу між трасою вулиці Чапаєва і верхнім плато садиби (О.Гончара,55). Вони надавали споруді композиційної та стильової завершеності. В декорі потинькованого і

пофарбованого головного фасаду вдало запропоновані дощатий руст з імітацією клинчастої кладки над прорізами, класицистичні віконні сандрики, декоративні вази, акротерії у вигляді обелісків, балюстради тощо. Перехідні кутові об'єми до бічних крил мали лоджії, які у I–III поверхах візуально об'єднані рустованим арками з півциркульними перемичками.

Сам автор проекту Г.Благодатний у поясненні до ескізного проекту відмічав, що фасади вирішуються ним у простих, дещо монументалізованих формах. Різна висотність об'ємів споруди використана для більшої архітектурної виразності. Решітки балконів архітектор передбачав виконати за авторськими малюнками (переважно збереглися). Площини в глибині лоджій на верхніх поверхах планувалося виділити теракотовим кольором для збільшення мальовничості стриманих фасадів.

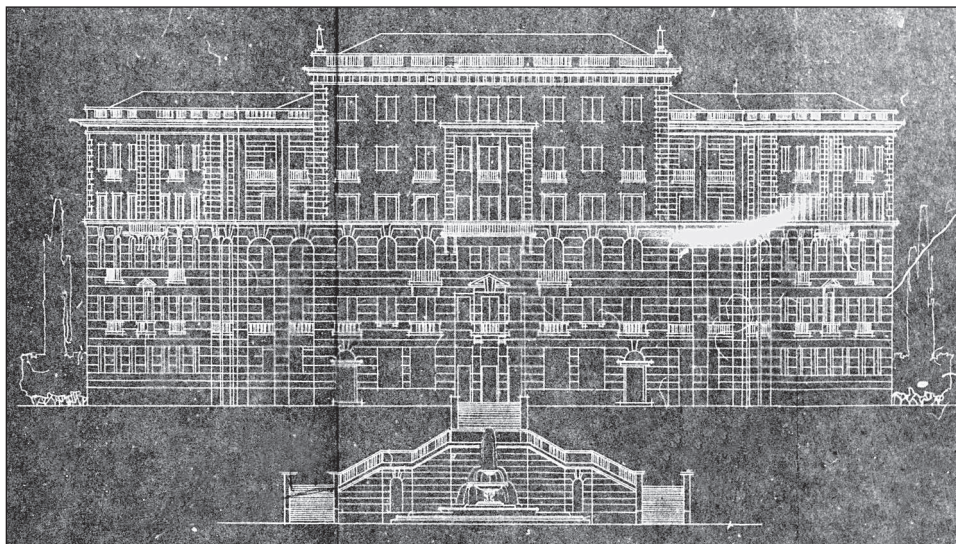

Рисунок 6. Ескізний проект будинку Харчоторгу. Головний фасад. Сенька. 1939 р. Архітектор Г.Благодатний. Публікується вперше

Акварелі Г.Благодатного, що представляють головний фасад та окремо парадні сходи, не лише розширюють склад проектних матеріалів будинку, а й належать до виразних зразків архітектурної графіки 1930-х рр.

Монументальний, майстерно пропорційований фасад з шестимарше-вими сходами та фонтаном на перепаді рельєфу є стильовим зразком, своєрідною візитівкою архітектури «радянського ретроспективізму» на його ранньому етапі, ще не обтяженому пишним еkleктизмом початку 1950-х рр.

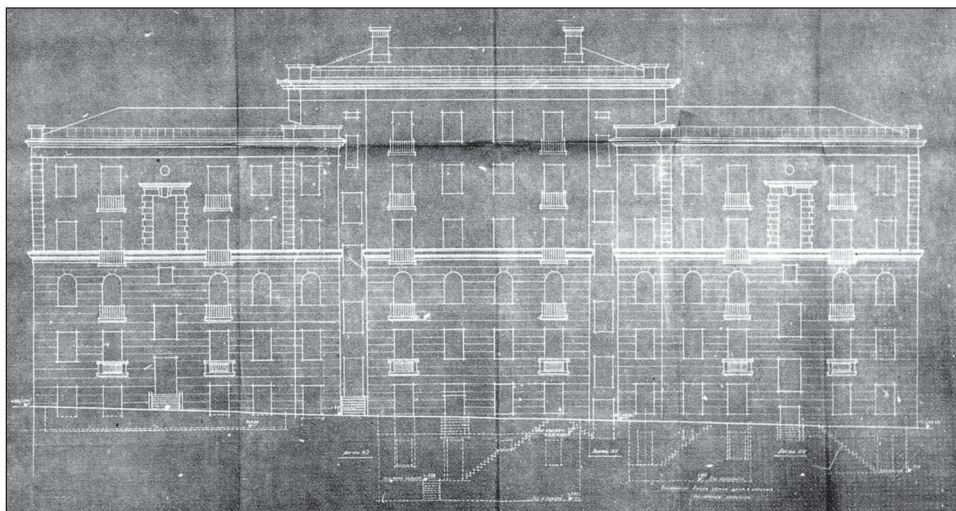

Рисунок 7. Технічний проект будинку Харчоторгу. Дворовий фасад. Синька. 1939 р. Архітектор Г.Благодатний. Публікується вперше

Цілковита орієнтація на класицистичні та ренесансні зразки зі стилізацією палацового вирішення, підкресленого високими, на висоту трьох поверхів, вузькими арковими прорізами, декоративними обелісками вінцевої частини та вазами на підпірній стіні, відносить проект до традиції неопалладіанства 1910-х рр. Перспективне зображення свідчить, що крім сходів планували здійснити терасування та озеленення схилів зі встановленням ліхтарів.

Трапецієподібної форми П-подібний за планом будинок складався з чотирьох секцій – двох куткових і двох рядових (фронтальних). Кожна з секцій мала широкі з поворотом тримаршеві сходи, на кожному поверсі містилося по три квартири. Під всім будинком знаходився підвал з котельнею об'ємом 22 600 м³ та пральною, службовими приміщеннями, складами, сараями, приміщеннями спецпризначення. Планувалося влаштувати два тунельні проходи з рівня вулиці Чапаєва прямо до сходових клітин, щоб не підійматися вгору сходами. Але таке новаторське планувальне рішення прийняте не було. В'їзд у двір знаходився з боку вулиці Чкалова, де він залишається і сьогодні.

Перша черга (ліве крило) будинку зводилася на порожній ділянці, яка потребувала вирівнювання шляхом зрізання та підсипки землі. Будівництво другої черги – продовження правого східного крила в глиб двору – вимагало знесення старих житлових будинків [17]. Під час будівництва для складу будівельних матеріалів використали територію садиби №51 по вул.О.Гончара, майданчик будівельних матеріалів розмістили безпосередньо перед будинком [18].

До першої черги будівництва увійшов об'єм на 56 квартир (2-х та 3-кімнатних) з трьома квартирами на поверсі. Другу чергу склав двосекційний об'єм на 25 квартир (по 5 квартир на кожному поверсі). Площа 2-кімнатної квартири в будинку робітників Харчоторгу становила 32,5-36,5 м², не враховуючи лоджії та балкону. Отже, планування квартир відповідало затвердженому у той час загальносоюзним нормативам, за якими житлова площа квартир індивідуального типу не повинна була перевищувати 30-40 м² для двокімнатної, 45-50 – для трикімнатної, і 60-70 м² для чотирикімнатної квартири. Виходячи з цього, житлові кімнати проектувалися на одну людину 12 м², на двох – від 15 до 16, на трьох – від 18 до 21 м².

Привертає увагу функціональний розподіл приміщень першого поверху. Окрім великого магазину площею 102 м², тут був розпланований форпост (178 м²), де містилися гральні дитячі кімнати, приміщення вожатого, тощо. Таке призначення окремих приміщень цілком відповідало головним тенденціям радянської архітектури, яка мала втілювати ідеї «колективізованого побуту». Саме тому в багатьох будинках цього періоду виникали загальна велика їдальня, помешкання для контори кооперативу, приміщення для червоного куточка, перукарня, поштово-телеграфна філія, розподільник зачиненого типу, тощо.

Південне (ліве) крило та центральна частина будинку, зведені у 1939-1941 рр., після пошкодження під час Великої Вітчизняної війни, були відновлені у 1944 р. Північне (праве) крило було завершено на закладених перед війною фундаментах лише 1953 р.[19]. Однак, повоєнне будівництво велося не досить якісно, про що свідчить обстеження технічного стану, виконане 7 липня 1960 р. у зв'язку з появою тріщин в стінах.

Рисунок 8. Фасад будинку по вул.О.Гончара,55 з боку вулиці Чапаєва. Фото К.Денісова. 2009 р. Публікується вперше

На даний час споруда зберегла первісну об'ємно-просторову композицію і значною мірою внутрішнє планування. На головному фасаді втрачені окремі деталі декору – балясини в балюстрадах балконів, аркатури-обеліски тощо. Але через незавершеність планування та оформлення схилу сьогодні будинок не сприймається таким містобудівним акцентом, як замислював його автор Г.Благодатний (рисунки 8, 9).

Рисунок 9. Фасад будинку по вул.О.Гончара,55 з боку двору.
Фото К.Денісова. 2009 р. Публікується вперше

Попри це будинок належить до кращих в Києві житлових споруд 1930-х рр. – того періоду, що названий «радянським ампіром» і одержав у сучасному мистецтвознавстві більш об'єктивну оцінку. Вторинний за своєю природою, цей напрямок мав, міцні реалістичні корені. Невипадково *«архитектура «сталинских домов» до сих пор привлекает прочностью, добротностью, широтой и комфортабельностью планировки, духом искренней радости и бодрости»* [20].

* – Він добре знав цю територію, оскільки був автором двох монументальних будинків в стилістиці неокласицизму – Вищих жіночих курсів (О.Гончара,55-а) та Київського відділення Російського технічного товариства (О.Гончара,55-б). У виступі на освяченні будинку київського відділення Імператорського російського технічного товариства 14 лютого 1914 р. цивільний інженер розповідав: *«... Это место когда-то представляло часть пустынного, глубокого, заросшего»*

лесом оврага с прудом и ручьем на дне его. Овраг тянулся от реки Лыбеди, где теперь таможня, до теперешней Нестеровской улицы. Составлявшей подошву старинных укреплений, защищавших въезд в город через Золотые Ворота. Еще во времена Анны Иоановны под Нестеровской улицей (где теперь управление Юго-Западной железной дороги) стоял форт, а под ним расстился лесистый овраг. В 1829 году здесь еще не было города; на склоне Нестеровской горы помещалась усадьба и дача городничего. Лес исчез давно в печах киевлян, пруд же помнят еще многие из старожилов, катавшихся на нем на коньках, но никогда не рисковали проходить это глухое место поздним вечером. Постепенно засыпанный землею овраг много лет служил местом городских свалок, пока не сравнялся с проходящею около него Мало-Владимирской улицей, ныне улицей статс-секретаря П.А.Столыпина...».

Перелік посилань

1. Інв. № КП – 732 МААГ 1156 (фасад); інв. № КП – 732 МААГ 1157 (перспектива).
2. Реставрація проектних креслень Г.Благодатного 1939 р. (перспектива та проект фасаду) житлового будинку на вул. Чапаєва, 16 у м. Києві здійснена у 2011 р. художником-реставратором наук – реставраційної майстерні Національного заповідника «Софія Київська» М.О. Борисенко.
3. Докладніше про розпланування, благоустрій та забудову вулиці див.: Мокроусова О.Г. Розпланування нових вулиць Києва наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття як ознака будівельного піднесення // Вісник УкрНДІ-проектреставрація. – К., 2005. – Вип.3-4. – С. 87-104; Мокроусова О.Г. Формування нового житлового середовища в Києві наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Наук.-техн. зб. КНУБА. – К., 2006. – С. 32-44.
4. ДАК. Ф.163, оп.1, спр.5229.
5. ДАК. Ф.163, оп.7, спр.1633.
6. ДАК. Ф.163, оп.3, спр.45.
7. ДАК. Ф.143, оп.2, спр.227.
8. ДАК. Ф.163, оп.41, спр.4681.
9. ДАК. Ф.163, оп.41, спр.4898;
10. ДАК. Ф.100, оп.1, спр.910.
11. ДАК. Ф.Р-1, оп.1, спр.4094, 4089, 4091.
12. Митці України. Біографічний довідник.– К.: «Українська енциклопедія імені М.П.Бажана», 1997, с. 66.
13. ДАК. Ф. Р-330, оп.2, спр.148, с. 66.

14. ДАК. Р-330, оп. 4, спр.741.
15. ДАК. Р-330, оп.1, спр.2331.
16. ДАК. Ф. Р-330, оп.2, спр.148.
17. ДАК. Ф. Р-330, оп.2, спр.156, с.4 зв.
18. ДАК. Р-330, оп.2, спр.148, там само, оп.1, спр.803.
19. ДАК. Ф.Р-330, оп.1, спр.803.
20. ДАК. Ф.Р-330, оп.1, спр.2331.
21. ДАК. Ф.Р-330, оп.4, спр.302, с. 26.
22. Власов В.Г. Стили в искусстве. Словарь. Том 1.– Спб: «Кольна», 1995,
с. 525-527

Отримано 29.04.2011